

અનુક્રમણિકા

અનુવાદકની નોંધ	ix
પ્રસ્તાવના	xi
1 આશા અને આનંદ	1
2 વહાલપની વર્ષા	10
3 ઉડાનની તૈયારી	16
4 જીવનનું સરળ વહેણ	24
5 યુગનો અંત	29
6 નવું જીવન, નવી જવાબદારીઓ	34
7 ક્ષિતિજનું વિસ્તરણ	47
8 બાળકોનો મુક્ત વાતાવરણમાં ઉછેર	52
9 ડસવું નહીં, પણ ફૂંકાડો તો મારવો જ...	57
10 સહુનું ઘર	67
12 સ્ટાફનું અટપટું ગણિત	73
13 સ્વાતિ - કુટુંબનું ગર્વ, કુટુંબ પૂરતું મર્યાદિત	79
14 ભૂલોમાંથી મળતો અનુભવ	87
15 જીવનમાં વર્ષો નહીં, વર્ષોમાં જીવન ઉમેરો	92
16 રાહ રાહબરને શોધી લે છે	94
17 ભવિષ્ય તરફ મીટ	102
આભાર	113

અનુવાદકની નોંધ

અમદાવાદમાં ખૂબ જ જાણીતી, યુનંદી મીઠાઈઓની એક આગવી શ્રેણીના સર્જક 'હેતલ સ્વીટ્સ'માંથી એક દિવસ ફોન આવ્યો.... સ્વાતિવાળા આશાબહેન ઝવેરીનું પુસ્તક ગુજરાતીમાં અનુવાદિત કરાવવું છે. સમય છે?' પહેલાં તો મને એમ કે, રેસિપિ બુકને અનુવાદિત કરવામાં મારી શી જરૂર? છતાંય મેં પુસ્તક જોવા મગાવ્યું, કેમકે સ્વાતિ રેસ્ટોરેન્ટનું ભોજન તો ભાવતુંતું જ, જેનું અમદાવાદનું કામકાજ શાન ઝવેરી સંભાળે છે તેવો ખ્યાલ હતો. શાનને હું એક સજ્જન, સુશીલ અને સહજ સ્વભાવની વ્યક્તિ તરીકે વર્ષોથી ઓળખું.

જેમ જેમ પુસ્તક વાંચતી ગઈ તેમ તેમ મને મીનાક્ષીબહેન ઝવેરી તથા તેમનાં પુત્રી આશાબહેન ઝવેરીના જીવનના ઝંઝાવાતોનો પરિચય થયો. એક ગૃહિણી ધારે તો શું ન કરી શકે તેનું આ પુસ્તક શ્રેષ્ઠ ઉદાહરણ છે.

માત્ર એક રેસ્ટોરન્ટ શરૂ કરવી કે ચલાવવી ઉપરાંત અદના માનવી પ્રત્યે સમભાવ, ઈશ્વરમાં અખંડ શ્રદ્ધા, ભાઈ-બહેનનો નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ, કુટુંબભાવના અને ટીમવર્ક આ પુસ્તકનાં પાને-પાને પ્રગટે છે.

આ પુસ્તક વાંચ્યા બાદ અનેક દીકરીઓને પોતાના પગ પર ઊભા રહેવાની તથા તોફાનો સામે ઝીંક ઝીલીને ટકી રહેવાની પ્રેરણા મળશે જ.

સ્વાતિ સ્નૅક્સ

અંગ્રેજી પુસ્તક જેટલી જ સફળતા ગુજરાતી પુસ્તકને મળશે જ, કેમકે મૂળે તો ગુજરાતીઓ ખાવા-ખવડાવવાના શોખીન અને સ્વાતિ તો દરેક ગુજરાતીના ઘરમાં ગુંજતું નામ છે.

સોનલ મોદી

અમદાવાદ

sonalmodi61@gmail.com

પ્રસ્તાવના

આ પુસ્તકે મારી આંખ ઉઘાડી છે! હું માનતી હતી કે, હું તો વર્ષોથી સ્વાતિ-સ્નૉક્સ વિશે બધું જ જાણું છું. સ્વાતિ માત્ર રેસ્ટોરેન્ટ નથી, મુંબઈની શાન છે, આગવી ઓળખ છે તથા મુંબઈની મુલાકાતે આવતા દરેક ટૂરિસ્ટના 'ટુ ડુ' લિસ્ટ પર શિરમોર સ્થાને છે.

હું ખુદ 1974થી સ્વાતિ સ્નૉક્સની વાનગીઓ માણતી આવી છું. એ વર્ષોમાં હું મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાં પત્રકારત્વનો અભ્યાસ કરતી હતી. બરોબર વીસ વર્ષ પછી મેં 'ટાઇમ્સ ઑફ ઇન્ડિયા'ની મારી કૉલમમાં સ્વાતિ સ્નૉક્સનો લંબાણપૂર્વક રિવ્યૂ લખ્યો. 1994ની સાલથી લગભગ દર વર્ષે અત્યંત પ્રતિષ્ઠિત 'ટાઇમ્સ ફૂડ અવૉર્ડ'ની સ્પર્ધામાં સ્વાતિ મેદાન મારી જાય છે.

મુંબઈના તારદેવમાં આવેલી સ્વાતિ શરૂઆતના દિવસોમાં સાવ સાદી, નાની તથા તદ્દન ઝાકઝમાળ વગરની રેસ્ટોરેન્ટ હતી. સાદાં ટેબલ અને નાની-નાની ખુરશીઓ... પણ જેવા સ્વાતિમાં પ્રવેશો કે તરત જ જાતજાતના મસાલાઓની મહેક, ચટપટા ચાટની સુગંધ અને ક્રીમ તથા ફળોથી ભરપૂર હાથના સંચાના આઈસક્રીમની સોડમ તમારા દિલોદિમાગનો કબજો લઈ લે! ત્રીસ વર્ષ પહેલાં મારે માટે તો એ 'લવ ઍટ ફર્સ્ટ બાઇટ' હતું. જેમ જેમ સ્વાતિના મેનુમાં વાનગીઓ વધતી ગઈ તેમ તેમ મારી ફેવરિટ વાનગીઓનું લિસ્ટ પણ વધતું ગયું અને

સ્વાતિની પાનકી!!! લીલાછમ ચળકતા કેળના પાનને ધીરેથી ખોલીને તેમાંથી ચોખાના લોટની વરાળમાં બાફેલી, હાથડમાલ કરતાંય પાતળી પાનકીને કાઢીને તેના પર સ્વાદિષ્ટ ચટણી પાથરીને દાંત વચ્ચે મસાલેદાર મરચું દબાવીને ખાઓ ત્યારે સ્વર્ગ છેટું ન હોવાનો આભાસ જરૂર થાય. સમય પ્રમાણે ઘણી નવી વાનગીઓ સ્વાતિના મેનુમાં ઉમેરાઈ છે, પરંતુ પાનકી, દહીં-પૂરી અને તાજો શેરડીનો રસ તો સ્વાતિની આગવી ઓળખ બની ચૂક્યાં છે.

આ વર્ષોમાં મિતલાષી આશા ઝવેરીને મળવાના અનેક પ્રસંગો બન્યા છે. ભારતની મુલાકાતે આવતા મિશેલિન સ્ટાર રેસ્ટોરેન્ટના જાણીતા શૅક્સ માટે સ્વાતિનું બુકિંગ કરાવવા તેમજ મારી ભાવતી પાનકી અને ચાટ ખાવા માટે હું અનેકવાર સ્વાતિ ગઈ છું. ત્યાંના ચાટનું તો અડિક્શન થઈ જાય તેમ છે... લત લાગે! સ્વાતિની આટઆટલી મુલાકાતો બાદ હું માનતી હતી કે, હું મુંબઈગરાઓમાં મશહૂર, ઘરેલુ, સંપૂર્ણ શાકાહારી સ્વાતિ વિશે તથા દક્ષિણ મુંબઈમાં રહેતાં આશા ઝવેરી વિશે બધું જ જાણું છું, પરંતુ મારી ધારણા સાવ ખોટી હતી.

રેસિપિ - માત્ર આનંદ માટે

આ પુસ્તક એક એવો રસથાળ છે કે જેની સામે બધી વાનગીઓ ફિક્કી લાગે! આશાએ આમાં સ્વાતિની કેટલીક ચુનંદી, ચટાકેદાર રેસિપિઝનો ઘટસ્ફોટ તો કર્યો જ છે, પરંતુ પોતાના જીવનનાં વિવિધ પાસાનું તેણે અત્યંત પ્રમાણિકતાથી વર્ણન કર્યું છે. સહલેખિકા તનુષ્કા વૈદ્યે આશાની જીવનઝરમર ખૂબ ઊંડાણ તેમજ અનુકંપાસહિત રજૂ કરી છે. સ્વાતિના મેનુમાં સ્થાન પામનાર વાનગીઓનું ઉદ્ભવસ્થાન, નાનકડી આશાને રસોઈનો શોખ ક્યાંથી વારસામાં મળ્યો - આ બાબતોથી માંડીને પોતાની ઢીંગલીના લગ્નપ્રસંગની ઉજવણીનું આશાનું બાળસહજ મેનુ અને ચોપાટી બિય પરના રોઝ શરબતવાળા ગોળાનો તેનો ગાંડો શોખ! વાચકનો રસ પાનેપાને વધતો જાય છે.

પ્રસ્તાવના

આ પુસ્તક મુશ્કેલીઓ સામે ઝીંક ઝીલીને તરતાં રહેવાની પ્રેરણાત્મક કથા છે, જેની શરૂઆત આશાનાં માતૃશ્રીએ સમાજની રૂઢિચુસ્ત પ્રણાલીઓ સામે ટક્કર લઈને, કુટુંબના વિરોધને ગણકાર્યા વગર કરી હતી. જે જમાનામાં મુંબઈમાં ચાટ માત્ર રસ્તા પરના ભૈયાઓ બનાવતા હતા, તેવા સમયે નાને પાયે સ્વાતિ સ્નેક્સના મંગલાચરણ કરીને આશાના માતૃશ્રી એક નવો ચીલો ચાતરીને સ્ત્રીસશક્તીકરણનું અનેરું ઉદાહરણ બની ગયાં. મમ્મીના અકાળે અવસાન બાદ કુકિંગનો કક્કોય જાણતી ન હોવા છતાં આશાએ જે રીતે સ્વાતિનું સંચાલન હાથમાં લઈ લીધું એ કહાણી પણ જબરદસ્ત રસપ્રદ છે. કમાલ તો ત્યારે થાય છે કે જ્યારે આશા સ્વાતિની બીજી ત્રણ શાખાઓનું પણ સફળતાપૂર્વક સંચાલન કરી બતાવે છે!

સ્વાતિ સ્નેક્સ રેસ્ટોરેન્ટની સાદગી જોઈને તમે કદાચ થાપ ખાઈ જશો કે અહીંનું ભોજન પણ સાદું જ હશે! હું તમને ખાતરી આપું છું કે માત્ર એક મુલાકાત બાદ તમને તેના લાજવાબ ભોજનથી અલૌકિક અનુભૂતિ થશે. અહીંની વાનગીઓ લોભામણી પણ છે તથા સંતુષ્ટિ પણ આપે છે – આ પળે આપના હાથમાં જે પુસ્તક છે તેની જેમ જ!!! અંજૉય!

રશ્મિ ઉદયસિંહ
વાનગી વિવેચક તથા 40થી વધુ
વાનગીવિષયક પુસ્તકોનાં લેખિકા

1

આશા અને આનંદ

ભારતના સ્વાતંત્ર્યનાં બે વર્ષ પહેલાં, 1945માં એક નાના કુટુંબમાં મારો જન્મ થયો હતો. કુટુંબ નાનું તથા સહુ લાગણીના તારે બંધાયેલાં. 1948માં મારા જન્મ બાદ ત્રણ વર્ષે મારા નાના ભાઈનો જન્મ થયો. મમ્મી-પપ્પાએ મારું નામ આશા તથા ભાઈનું નામ આનંદ રાખવાનો નિર્ણય કર્યો. મારા બાળપણનું વર્ણન પણ જો મારે માત્ર બે શબ્દોમાં કરવાનું હોય તો હું એ બે શબ્દો જ વાપરું – આશા અને આનંદ! અમારા ઘરમાં હંમેશાં ઉમંગ, હર્ષોલ્લાસ, હસી-મજાક અને પ્રેમ છવાયેલાં રહેતાં. અમારો જન્મ ભારતના સ્વાતંત્ર્યકાળમાં થયો હોવાથી અમારા ઉછેર પર ભારતીય મૂલ્યો અને પરંપરાઓની ઊંડી અસર હતી. હા, ખાણીપીણી તથા સ્થાનિક વાનગીઓ પર થોડીઘણી યુરોપિયન અસર જોવા મળતી. સાપ ગયા ને લિસોટા રહ્યા... તેવું જ કંઈક.

અમે સાઉથ મુંબઈના ગુજરાતી. જૈનસમાજનું પ્રાધાન્ય ધરાવતા ગોવાલિયા ટૅંક વિસ્તારમાં રહેતાં હતાં. ગોવાલિયા ટૅંકની ત્રણ મુખ્ય ગલીઓ એક સર્કલમાં મળી જતી હતી. અમે અલેક્ઝાન્ડ્રા રોડ પર તથા મારાં નાના-નાની અમારા ઘરથી માત્ર પાંચ મિનિટમાં પગપાળા જઈ શકાય તેટલા દૂર, લૅંબરનમ રોડ પર રહેતાં હતાં. આ વિસ્તાર સમગ્ર વિસ્તાર લીલોતરીથી ભરપૂર, શાંતિ અને મોકળાશભર્યો હતો. આજે આ

સ્વાતિ સ્નૅક્સ

વિસ્તારમાં જે હૉર્નની ચિચિયારીઓ અને ટાયરોની ચીસો સંભળાય છે તેનો સંપૂર્ણ અભાવ હતો. જીવન જાણે ગોકળગાયની ઝડપે ચાલતું હતું! હા, થોડાઘણાય અવાજો હોય, તો તે શાળાઓ છૂટે તે સમયે ખુશહાલ, હસતાં બાળકોનાં હતાં.

અમારા વિસ્તારમાં એક જૈન દેરાસર, બે શાળાઓ, નાની રેસ્ટોરેન્ટ્સ તથા થોડીઘણી દુકાનો હતી. જાણે દુનિયામાં સમાયેલી એક નાનકડી દુનિયા! વર્ષો સુધી મારું જીવન પણ એ ત્રણ લેન, ત્યાં રહેતા લોકો અને પ્રવૃત્તિઓ પૂરતું સીમિત હતું.

નાનપણમાં મેં અને આનંદે અમારાં નાના-નાનીને ઘરે ઘણો સમય વિતાવ્યો છે. એ અમારું બીજું ઘર જ હતું! રજા પડે, શનિ-રવિ હોય એટલે સવારથી અમે ત્યાં પહોંચી જઈએ ને લંચ ટાઇમે માંડ પાછાં આવીએ. અમને નાના-નાની બંને પ્રત્યે અપાર પ્રેમ હતો, પણ બંને દોન ધ્રુવ સમાન હતાં. એકમેકથી તદ્દન અલગ! નાનાજી કડક શિસ્તના આગ્રહી, જ્યારે નાનીનો સ્વભાવ સાવ બાળસહજ સરળ. તે અમારી દોસ્ત હતી.

નાનીને જૈનધર્મ પ્રત્યે અપ્રતિમ આસ્થા. ગળથૂથીમાં જ તેમણે મને પ્રાર્થના તથા સેવા-પૂજાનું મહત્વ સમજાવ્યું. દર રવિવારે સવારે મારે મારાં સારાંમાં સારાં, કોરાં કપડાં પહેરીને નાનીને ઘેર જવાનું જ. તેમના ઘરથી માત્ર પાંચ મિનિટ ચાલીએ એટલે દેરાસર આવે. હું નાનીની આંગળી પકડીને ખૂબ શ્રદ્ધાપૂર્વક દેરાસર જતી. એ દિવસો આજેય મારી સ્મૃતિમાં મીઠી યાદ સ્વરૂપે જડાઈ ગયા છે. સમય જાણે એ વખતે થંભી જતો! મને લાગતું કે, વિશ્વમાં મારા અને નાની સિવાય કોઈ જ નથી અને નાનીના જીવનના કેન્દ્રસ્થાને માત્ર હું જ છું!

નાનીએ મને ઘણા શ્લોકો શીખવાડ્યા હતા. મારાં લગ્ન પછી પણ તેમાંનાં ઘણાં સ્તવનો મને મોઢે યાદ રહી ગયાં હતાં. તેમણે મને સૌપ્રથમ નવકાર મહામંત્ર શીખવાડ્યો હતો. આજેય મને બરોબર યાદ છે કે, હું અને નાની અમારા હાથ જોડીને, આંખો સજ્જડ બંધ કરીને નવકાર મંત્ર

બોલતાં ત્યારે મનોમન વિચારતાં કે, પ્રભુ અમારી પ્રાર્થનાનો પ્રત્યેક શબ્દ સાંભળતાં જ હશે!

સ્કૂલ હજી બંધ નથી થઈ?

હસી-ખુશી-આનંદભર્યા મારા બાળપણના સોહામણા ચિત્ર પર એક મોટા ડાઘ સમાન જો કંઈ હોય, તો તે મારી સ્કૂલલાઇફ હતી. હું જો એમ કહું કે, મને સ્કૂલ બિલકુલ નહોતી ગમતી અને સ્કૂલને હું, તો તેમાં જરાય અતિશયોક્તિ નહોતી.

છઠ્ઠા ધોરણમાં આવી ત્યાં સુધી હું અને આનંદ તારદેવ વિસ્તારમાં આવેલ ગુજરાતી મિડિયમની શાળા 'સહકારી વિદ્યામંદિર'માં જોડે જ જતાં. અમારે ઘેરથી ગાડીમાં જઈએ તો પંદરેક મિનિટ થાય. છઠ્ઠા ધોરણમાં હું ગણિત અને વિજ્ઞાનમાં નાપાસ થઈ તેથી શાળામાંથી મને છઠ્ઠું ધોરણ રિપીટ કરવાનું જણાવવામાં આવ્યું. મમ્મીએ ધરાર ઇનકાર કરીને મને તો શાળામાંથી ઉઠાડીને ફ્રેલોશિપ સ્કૂલમાં તથા આનંદને ન્યૂ અંરામાં મૂકી દીધાં. અમારા ઘરથી ચાલતાં પાંચ જ મિનિટ દૂર આવેલી આ બંને શાળાઓ કો-એજ્યુકેશન સ્કૂલ હોવા છતાં મમ્મીએ જાણીજોઈને અમને બંનેને અલગ-અલગ શાળામાં મૂક્યાં હતાં.

મમ્મીએ કદાચ વિચાર્યું હશે કે, હું ભણવામાં 'ઢ' હતી અને કદાચ આ રીતે નાપાસ થવાની પરંપરા ચાલુ રહે, તો એવોય દિવસ જોવો પડે કે, હું અને આનંદ એક જ ક્લાસમાં બેઠાં હોઈએ - ભલેને, ઉંમરમાં હું એનાથી ત્રણ વર્ષ મોટી હોઉં! તેણે પરિણામોનો વિચાર કરીને પાણી પહેલાં પાળ બાંધી દીધી!

નવી સ્કૂલમાં તો મારી દશા ઓર બગડી! છઠ્ઠા ધોરણ સુધી હું ગુજરાતી મિડિયમમાં ભણી હતી. આ શાળામાં ગુજરાતી અને અંગ્રેજી મિશ્ર મિડિયમ હતું. અંગ્રેજી અહીં માત્ર વિષય તરીકે નહીં, પરંતુ અન્ય વિષયો શીખવવાના માધ્યમ તરીકે વપરાતું હતું. દુકાળમાં અધિક માસ! મારે માટે આ ભયંકર કપરું ચઢાણ હતું. ક્લાસમાં શું ચાલતું હતું તે પ્રત્યે

સ્વાતિ સ્નૅક્સ

તદ્વન અજાણ એવી હું, છત કે ચોપડી સામે શૂન્યમનસ્ક તાકી રહેતી. મને થતું કે, હું ગમે ત્યારે રડી પડીશ.

ગણિત સામે જોઈને જ હું ધૂણી ઊઠતી. મને મૌખિક ગણતરીમાં તથા આંક મોઢે બોલવામાં ગોટાળા થતા. ગણિતના પુસ્તક પર છાપેલા આંકડા જાણે મારી નજર સમક્ષ તરતા હોય તેવાં દૃશ્યો આજેય યાદ છે. એમાંય જો કોઈ પ્રશ્નનો જવાબ મને પૂછવામાં આવે તો મારી વલે થઈ જતી.

કલાસરૂમમાં અનુભવેલો એ ડર, આજેય મારા સ્મૃતિપટ પર કાયમીરૂપે અંકિત થઈ ગયો છે. મારા શિક્ષકો મને સતત સંભળાવતાં કે, હું ઢીલી, મૂર્ખ અને શેક્યો પાપડય ન ભાંગી શકું તેવી છું. પલાખાં ખોટાં પડે એટલે મને સજારૂપે બેંચ પર ઊભી કરી દેવામાં આવતી. શરમથી મારું મસ્તક એ વખતે ઝૂકી જતું અને ગાલ સૂઝીને લાલ થઈ જતા.

દિવસોના દિવસો સુધી હું માત્ર ઘડિયાળ સામે તાકીને સ્કૂલ છૂટવાનો બેલ વાગે તેની રાહ જોતી બેઠી છું. ક્યારે સ્કૂલ છૂટે અને ક્યારે ઘેર ભાગું! હું સતત ગભરાયેલી રહેતી. મનોમન વિચાર્યા કરતી કે, ગમે તેટલી મહેનત કરું, ઓછી જ પડશે! મને સતત ઠોઠ હોવાનો અહેસાસ રહેતો.

રણમાં મીઠી વીરડી સમાન નાસ્તાની રિસેસ હતી. લંચટાઈમે અમને જે રિસેસ મળે, તેમાં હું ચાલતી ઘરે જતી. મારો ભાઈ પણ લગભગ એ જ સમયે ઘરે આવતો. ઘરના શાંત વાતાવરણમાં હું મુક્તિનો શ્વાસ લેતી અને રિલેક્સ થઈ જતી.

જ્યારે જ્યારે હું નાનીને ત્યાં જતી, ત્યારે તેમને હું મારી સ્કૂલની વાત માંડીને કહેતી, “નાની, મારા ટીચર્સને લાગે છે કે હું જીવનમાં કંઈ જ નહીં ઉકાળી શકું.” નાની ખૂબ જ લાગણીપૂર્વક માથું ધુલાવીને કહેતાં, “આશા બેટા, ઇટ્સ ઓ.કે. સહુ સારાંવાનાં થશે. ચિંતા ના કરીશ.” એમના સરળ હૃદયે બોલાતા એ શબ્દો મારામાં ગજબ હિંમતનો સંચાર કરતા અને હું ફરી સ્કૂલે જવા માટે પ્રોત્સાહિત થઈ જતી.

વસુદૈવ કુટુંબકમ્

મારી બહેનપણીઓ આંગળીને વેઢે ગણાય તેટલી જ હતી, પરંતુ અમારી દોસ્તી પાકી હતી. મોટાભાગનો સમય અમારા બિલ્ડિંગના કમ્પાઉન્ડમાં અથવા સ્કૂલની એ બહેનપણીઓ સાથે જ ગાળતી હતી. અમારી શાળાની કૉન્ટિનનાં સમોસાં, રગડાપેટિસ તથા સૅન્ડવિચ ખૂબ જ વખણાતાં. અમને દર મહિને ખિસ્સાખર્ચીના વીસ રૂપિયા મળતા. હું પાઈ-પાઈ સમજી-વિચારીને ખર્ચતી, જેથી મિત્રો સાથે બહાર જવાનું હોય ત્યારે પૈસા ખૂટી ન પડે.

મારી ફ્રેન્ડ્ઝને પણ દર મહિને લગભગ મારા જેટલી જ ખિસ્સાખર્ચી મળતી. પૈસા બચાવવા માટે ઘણીવાર મારી ફ્રેન્ડ્ઝ બહાર ખાવાને બદલે મારી સાથે મારે ઘરે આવતી. અમે વાતચીત, હસી-મજાક અને વિવિધ રમતો રમીને નિર્દોષ આનંદ માણતાં. જો એ વખતે આનંદ પણ મિત્રો સાથે ઘરે આવે, તો અમારું ટોળું એવી ધમાચકડી મચાવતું કે, ઘરમાંથી અમને કમ્પાઉન્ડમાં રમવા મોકલી દેવામાં આવતાં. કમ્પાઉન્ડમાં ખો-ખો, સંતાકૂકડી, સાંકળી તથા કૅચ અૅન્ડ નૂક જેવી રમતો રમતાં.

રોજ સાંજે બાળકોની ઉલ્લાસભરી બૂમાબૂમથી અડોશપડોશનાં ઘરોનું વાતાવરણ પ્રેમ અને આનંદથી છલકાઈ ઊઠતું. ક્યારેક કો'ક ઘરમાંથી અમને શાંતિ રાખવાનું કહેવામાં આવતું... “છોકરાંઓ, સાંજ પડી! હવે બધાં પોતપોતાને ઘરે જાઓ...”

એ દિવસોની મારી બધી યાદોમાંની શ્રેષ્ઠ હોય તો મેં અને મારી બહેનપણીએ અમારી ઢીંગલીઓનાં લગ્નનું આયોજન કર્યું હતું, તે છે. મારી પાસે ઢીંગલી હતી અને મારી ફ્રેન્ડ પાસે ઢીંગલો. અમે બંનેએ બધાં રીતરિવાજો સહિત વિધિપૂર્વક બંનેનાં લગ્ન કરાવવાનું નક્કી કર્યું. પરંપરાગત પોષાકો તથા ફ્રેન્સી મૅનુ સહિત!

ઢીંગલા-ઢીંગલીનાં લગ્નનો ભવ્ય સમારંભ મારા ઘરમાં જ યોજાયો હતો. મહેમાનોની લાંબી યાદીમાં અમારી સ્કૂલનાં બધાં જ મિત્રોનાં નામ હતાં. લગ્નની વિધિ પૂરી થયા બાદ અમે સંપૂર્ણ ગાંભીર્યપૂર્વક અને બાળસહજ ભોળપણથી સહુને ખાવાનું પીરસ્યું.

સ્વાતિ સ્નૅક્સ

એ મારા જીવનનું સૌપ્રથમ મેંનુ! જે બનાવવામાં મેં લોહી-પાણી એક કર્યાં હતાં. રસોઈ તો જોકે અમારાં બંનેની મમ્મીઓએ બનાવી હતી, પણ અમે તેને સુંદર રીતે સજાવીને ટેબલ પર ગોઠવી હતી. ગરમાગરમ જલેબી, ગુજરાતી દાળ – સાથે ફફળતો ભાત, બટાકાની સૂકી ભાજી, દહીંવડા, સફેદ ઢોકળાં અને પોટેટો ચિપ્સ. બધું પતતાં સાંજ પડી. બધાં જ રસોઈ અને ગોઠવણથી ખૂબ જ પ્રભાવિત થઈને આનંદથી વિદાય થયાં. લગ્નવિધિ પણ સહુના મન પર છાપ છોડી ગઈ.

બાળપણમાં અમે આવાં અનેક પાર્ટીઓ-પ્રસંગોનાં આયોજન કરતાં. વડીલો પણ તેમાં ઊલટભેર ભાગ લઈને અમને પ્રોત્સાહિત કરતાં. એ જમાનામાં જીવનમાં ટેકનોલોજીનો આટલો પગપેસારો નહોતો થયો તથા ગણ્યાગાંઠ્યાં જ વાહનો હોવાને કારણે અમે છૂટથી હરીફરી શકતાં.

વાલીઓને અમારી સલામતી કે ભવિષ્યની ખાસ ચિંતાય નહોતી. અમારા પર કોઈ દબાણ ન હતું. કદાચ બાળકોના મન પર એ પ્રકારનું પ્રેશર આપવાની જરૂર પણ ન હતી. અમારાં માતાપિતાએ અમને દુનિયાથી ડરીડરીને જીવવાને બદલે ‘વસુધૈવ કુટુંબકમ્’નો સિદ્ધાંત અપનાવીને જીવતાં શીખવ્યું હતું.

વહાલો ભાઈ!

હું અને આનંદ નાનાં હતાં ત્યારે અમારી સંભાળ માટે એક મરાઠી બાઈ રાખવામાં આવ્યાં હતાં. રાધાબાઈ તેમનું નામ. અમે જ્યાં જઈએ ત્યાં પડછાયાની જેમ તેઓ સાથે આવે. તેમની સાથેની ચોપાટી બિચની મુલાકાતો મને આજેય યાદ છે. ગાડીમાં અમારા ઘરથી ચોપાટી પહોંચતાં લગભગ પંદર મિનિટ થાય. ચોપાટી એટલે દક્ષિણ મુંબઈનો સૌથી મોટો બિચ.

ચોપાટી પર ઊભા રહેતા અનેક રેંકડીવાળામાં એક બરફના ગોળાવાળો હતો. અલગ-અલગ રંગના શરબતો નાંખીને વિવિધરંગી ગોળા વેચે. મને અને આનંદને બજારનું ખાવાનું ખાવાની તદ્દન

આશા અને આનંદ

મનાઈ હતી. એમાંય બરફના ગોળા પર તો કડક પાબંદી. કોણ જાણે ક્યાંથી બરફ આવ્યો હોય... ને શરબતમાં કેવા રંગો નાખ્યા હોય! એ ગોળાનો સ્વાદ જ બદલાઈ જતો. ચટપટો અને દાઢે વળગે તેવો! મને ગોળા કરતાંય વધારે મજા એ મસાલો ચાટવામાં આવતી. એકવાર બધો મસાલો ચટાઈ જાય કે તરત હું ફરીથી છંટાવતી. એ ગોળાવાળાનો કાલાખટ્ટા શરબતવાળો ખટ-મીઠો ગોળો મારો મોસ્ટ ફેવરિટ હતો. ઉનાળામાં એ ખાઓ, તો દિલો-દિમાગમાં શીતળતા વ્યાપી જાય. રંગીન શરબતવાળા ગોળા ખાધા પછી મારા હોઠ પણ રંગ પકડી લેતા. મને એકાએક લિપસ્ટિક લગાવેલ યુવતી બની ગયાનો આનંદ મળતો. જ્યારે જ્યારે મારે હોઠ પર રતૂમડો રંગ જોઈતો હોય ત્યારે હું રોઝ કે ઍર્રેજ શરબતવાળો ગોળો ખાતી.

રાધાબાઈ જાણતી કે, મમ્મીને લારી-ગલ્લાના ગોળા પર સખત નફરત હતી. તેથી તે મમ્મીની જાણ બહાર ક્યારેક મારી ઇચ્છા પૂરી કરતી. આનંદ મારાથી તદ્દન જુદો. ક્યારેય ગોળાની જીદ ન કરે. અરે, બહારનું કંઈ જ ન ખાય. ઘરેથી પરવાનગી મળી હોય તેટલું જ ખાય તેવો શિસ્તબદ્ધ. તે હંમેશ ખૂબ જ શાંત-ગંભીર હોય. તેને જે કહેવામાં આવે તે ધ્યાનથી સાંભળે તથા આદેશોનું પાલન કરે. અમે બે એકમેકથી તદ્દન લિન્ન પ્રકૃતિ ધરાવીએ છીએ. આ તો માત્ર એક-બે ગુણોની મેં વાત કરી.

આનંદને જે ભાવે, તે મને ન ભાવે. એની બોલવાની તથા કપડાં પહેરવાની સ્ટાઇલ પણ તદ્દન અલગ. અમારા છેડા ક્યાંય ન મળે. સૌથી મોટો તફાવત અભ્યાસમાં હતો. હું માંડ-માંડ પાસ થતી, જ્યારે મારો ભાઈ મેઘાવી કારકિર્દી ધરાવતો હતો. તે અત્યંત બુદ્ધિશાળી અને મહેનતુ હોવાથી દરેક પરીક્ષામાં સારામાં સારા માર્કે પાસ થઈ જતો. કદાચ આ કારણે જ બાળપણથી જ મારામાં અસુરક્ષિતતા ઘર કરી ગઈ. મને હંમેશ એવું લાગતું કે મમ્મીને ભાઈ વધારે વહાલો છે. મને ભાઈની સતત ઈર્ષ્યા થતી અને હું ક્યારેક મારા ગુસ્સાનો પરચો તેને બતાવી દેતી.

સ્વાતિ સ્નૅક્સ

મોટીબહેન હોવાનો ગેરલાભ લઈને હું ઘણીવાર તેના પર દાદાગીરી કરીને મારાં કામો કરાવી લેતી. જ્યારે અમારે બોલાયાલી થાય ત્યારે હું મારામારી પર પણ ઊતરી આવતી. એ પણ માર ખાઈ લે તેવો ન હતો. જીતવાનો પ્રયત્ન કરતો, પરંતુ એનાથી ત્રણ વર્ષ મોટી હોવાનો મને કાયમ લાભ મળતો.

જ્યારે અમે ટીનએજમાં આવ્યા ત્યારે અમારા સંબંધોમાં ભારે બદલાવ આવ્યો. અમે નાની-નાની, ક્ષુલ્લક બાબતો માટે ઝઘડવાનું લગભગ બંધ કરી દીધું. મોટાભાગનાં ભાઈ-બહેનના સંબંધમાં થાય છે તેમ, પરિપક્વતા આવતાં જ અમારી વચ્ચે લાગણીનો સંચાર થયો.

આનંદ મારું કેટલું ધ્યાન રાખતો હતો તેની સાબિતીરૂપી ઘણા પ્રસંગો બન્યા હતા, પરંતુ એક તો મને બરોબર યાદ રહી ગયો છે. હું લગભગ તેર વર્ષની હોઈશ અને આનંદ દસેક વર્ષનો. ત્યારે એક દિવસ હું, આનંદ અને વીરાલાલજી (જે આમ તો અમારા ઘરના મહારાજ હતા, પરંતુ અદ્દલ કુટુંબીજન જેવા જ હતા) સાઇકલિંગ કરવા વર્લી ગયાં હતાં. એ જમાનાની આ વાત છે, જ્યારે પૅડર રોડ અને યુજિસ રોડને જોડતો ફ્લાય-ઓવર અસ્તિત્વમાં નહોતો. તેથી પૅડર રોડ અને વર્લીની વચ્ચે 500 મીટરનો સળંગ ઢાળ હતો. એ દિવસે કોણ જાણે મને શું સઝયું કે, મેં ઢાળ પરથી સાઇકલ ફૂલ સ્પીડે ઉતારવાનું નક્કી કર્યું – જોઉં તો ખરી, હું કેટલી ઝડપથી સાઇકલ ચલાવી શકું છું! સાઇકલે જબરદસ્ત સ્પીડ પકડી ત્યારે મને એકાએક ખ્યાલ આવ્યો કે મને તો બ્રેક મારતાં આવડતું જ નથી. મેં સાઇકલ પરથી કાબૂ ગુમાવી દીધો. મને પાછળથી આનંદ અને વીરાલાલજીની બૂમો સંભળાતી હતી. ‘આશા... બ્રેક માર... બ્રેક માર!’ પણ હું તો એટલી ગભરાઈ ગઈ હતી કે મારી બુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ હતી. હું સીટ પર મૂર્તિની જેમ જડાઈ ગઈ હતી. બંને મારી પાછળ દોડતા આવી રહ્યા હતા. મારા સદ્રસીબે ઢાળ પૂરો થયો અને સાઇકલની સ્પીડ આપમેળે ઘટી ગઈ. જેવી હું સાઇકલ પરથી ઊતરી કે આનંદ દોડતો મારી પાસે આવીને ચિત્કાર્યો... “બહેન, આજે તું બચી ગઈ! જો કંઈ થયું હોત,

આશા અને આનંદ

તો તને બહુ વાગ્યું હોત! તું હવેથી ધ્યાન રાખજે.” હું કંઈ બોલી ન શકી, પરંતુ મનોમન મેં વિચાર્યું કે, મારો ભાઈ ભલે બોલીને ન બતાવે, પણ એને મારે માટે ખૂબ લાગણી છે. એ મારી હંમેશ ચિંતા કરશે, ધ્યાન પણ રાખશે.

અમે બંને ક્યારેય લાંબી-લાંબી વાતો નહોતાં કરતાં. એકમેકનાં દિલ અરસ-પરસ નહોતાં ખોલતાં તથા અમારી ખાનગી વાતો પણ ક્યારેક એકબીજાંને નહોતાં કરતાં, પરંતુ મને ખાતરી હતી કે, હું મારા ભાઈ પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂકી શકું છું અને જરૂર પડ્યે, તે મારે માટે મજબૂત સ્તંભ જેવો સહારો બની શકશે. સમયને વીતતાં કંઈ